

Blindkludering –

En kort oversikt over synshemmedes rettigheter på utvalgte områder

1 Utgangspunkt for oversikten

Målet med dette prosjektet er å lage en rapport med oversikt over de forskjellige ordningene synshemmede kan søke om i forskjellige faser i livet. Eksempler på dette er barnehage, grunnskole, videregående skole, høyere utdanning, arbeidsliv og ikke minst i fritiden (organisasjonsarbeid og privat).

Det finnes mange støtteordninger som personer med synshemninger kan søke på. I det følgende vil det bli redegjort kort for de sentrale og viktigste ordningene og rettighetene som denne gruppen har rett til.

2 Reservasjoner

Det er viktig å være oppmerksom på at en synshemming ikke i seg selv gir rett til eller krav på støtteordninger eller andre rettigheter. Dette følger av alminnelige rettsprinsipper. Det vil være mulig å søke på ordninger og rettigheter, men hvor vidt man har krav på disse eller ikke, er avhengig av en konkret vurdering av søkers situasjon, hjelpetiltakenes art og omfang, samt om ordningene det søkes om er å betrakte som nødvendige eller hensiktsmessige. Det er med andre ord ikke slik at «alle» synshemmede har rett til for eksempel hjelpestønad eller brukerstyrt personlig assistent.

3 Rett til nødvendig og forsvarlig helsehjelp

Retten til å få nødvendig, verdig og forsvarlig helsehjelp fremgår av helse- og omsorgstjenesteloven § 1-1, samt lovens intensjon og system. Denne rett gjelder ikke bare synshemmede, men enhver person som oppholder seg i Norge.

Retten til helsehjelp, herunder rett til habilitering og rehabilitering, som fremgår av egen forskrift, gjelder på alle faser i livet.

4 Barnehage

Barnehage blir av norske myndigheter ikke bare ansett som ønskelig, men også som et nødvendig pedagogisk opplegg for barn under skolepliktig alder. Det blir, blant annet av Statped, anbefalt at funksjonshemmede barn får anledning til å gå i barnehage, vel å merke dersom foreldre eller andre foresatte ønsker dette.

Funksjonshemmedes behov for å gå i barnehage er hensyntatt i barnehageloven, hvor det i § 18 første ledd første og annen setning heter at: «Barn med nedsatt funksjonsevne har rett til prioritet ved opptak i barnehage. Det skal foretas en sakkyndig vurdering for å vurdere om barnet har nedsatt funksjonsevne». Det er altså her ikke snakk om en ubetinget rett til plass i barnehage, det er kun tale om retten til å bli prioritert ved opptak. Dersom det ikke skulle være ledige plasser i barnehagen, må altså barn med nedsatt funksjonsevne vente på tur på lik linje med andre.

5 Grunnskole

Elever i undervisningspliktig alder – som i Norge er mellom 6 og i realiteten 19 år, har rett til å få utdanning tilpasset sine egne behov. Dette følger av opplæringsloven, som regulerer opplæring på grunnskolens og videregående skoles område, samt opplæring av voksne i grunnleggende ferdigheter. Av dette følger at en elev med funksjonshemming har rett til å få undervisningen tilpasset de behov som følger av funksjonshemmingen.

Hva dette innebærer i det konkrete tilfellet, vil være avhengig av de anbefalinger som følger av sakkyndig vurdering. Den sakkyndige vurderingen utarbeides av Statped, men Statped kan bare kobles inn etter henvisning fra lokal PPT.

Den individuelle tilpasning av opplæringen innebærer ikke bare fysisk tilrettelegging av skolehverdagen, men også at eleven gis tilgang til nødvendige hjelpemidler som muliggjør undervisningen. At det fysiske skolebygget skal være universelt utformet, fremgår av relevante bestemmelser i lovgivningen, og når det gjelder universell utforming av digitale plattformer, finnes det en egen forskrift om dette. Denne forskriften trådte i kraft 1. januar 2021.

5.1 Den sakkyndige vurderingens juridiske status

Statped, som utarbeider den sakkyndige vurderingen, kommer med anbefalinger. De har ikke rett til å bestemme noe som helst. Det er skoleleder, altså rektor, som fatter endelig vedtak om hvilken tilrettelegging som skal bli

gjennomført, og dette er å regne som et enkeltvedtak ifølge forvaltningsloven. Dette betyr at en fravikelse av anbefalingen fra Statped, kan påklages til statsforvalteren, det som tidligere het fylkesmannen.

Rektor er altså ikke rettslig bundet av anbefalingene i den sakkyndige vurdering. Men dersom en rektor skulle velge å fravike anbefalingene som er gitt der, vil det være rektor som har «bevisbyrden» overfor klageinstansen.

5.2 De foresattes ansvar for oppfølging – dialog med skolen

Det er skoleeier, altså kommuner og fylkeskommuner, som har hovedansvaret for gjennomføring av undervisningen. Elevens foresatte har imidlertid også et oppfølgingsansvar. Dette fremgår av opplæringslova § 1-1. Oppfølgingsansvaret må forstås både som et oppfølgingsansvar, men også en rett og en plikt til medvirkning.

Det er derfor av avgjørende betydning at det hele veien i undervisningsløpet finner sted en god dialog mellom skole, de foresatte, eleven og andre relevante instanser.

Det kan være fornuftig å være ute i god tid med å kontakte skolen, kanskje så mye som ett år før eleven begynner på skolen. Dette for å kartlegge behov og annen nødvendig tilrettelegging.

5.3 Tilrettelagt eksamen og ekstra tid

Elever på ungdomsskolen og videregående skole har rett til å få eksamen tilrettelagt og tilpasset nødvendige behov. Det kan også søkes om å få ekstra tid ved eksamen. Vær ute i god tid, for at ikke misforståelser oppstår nært eksamenstidspunktet.

5.4 Folkehøgskole

Etter videregående er det mange som velger å ta et år på folkehøgskole. Synshemmede har samme rett til å søke om opptak ved folkehøgskole som andre. I tillegg finnes det en bestemmelse i hjelpemiddelforskriften § 6, tredje ledd, hvor det heter at: «Det kan gis stønad til opphold ved folkehøgskole dersom oppholdet er nødvendig og hensiktsmessig som et ledd i medlemmets utvikling av personlig selvstendighetsgjøring for å klare dagliglivets gjøremål. Det kan gis tilskudd til nødvendige utgifter til opphold og opplæring som overstiger ordinære bo- og oppholdsutgifter ved skolen». Ordet «medlem» må her forstås som medlem av folketrygden, hvilket som hovedregel vil omfatte borgere som har oppholdt seg i riket i mer enn 5 år.

6 Utdanning

Studenter som tar høyere utdanning uavhengig av om det er fagskoler, høyskoler eller universitet kan ha rett til en del tilretteleggingstjenester for å tilgjengeliggjøre utdannings situasjonen.

6.1 Tilpasset studielitteratur

Synshemmede studenter har rett til å låne og få produsert studielitteratur i det format de foretrekker. Det kan være lydbøker, punktskrift eller elektronisk tekst. Norsk lyd- og blindeskriftbibliotek har ansvaret for å fremskaffe, tilrettelegge og produsere studielitteratur. Synshemmede kan søke om å få produsert studielitteratur ved å sende en søknad med nødvendige opplysninger som legeerklæring på synshemmingen, samt bekreftelse på tildelt studie plass.

6.2 Tilrettelagt eksamen

Universitets- og høyskoleloven sier at skolen, så langt det er mulig og rimelig, skal legge studiesituasjonen til rette for studenter med særskilte behov. Dette gjelder også eksamen. Det er ditt behov som er utgangspunktet for tilretteleggingen, og lærestedet vil normalt kreve at du dokumenterer behovet for tilrettelegging ved legeerklæring eller på annen måte. Tilretteleggingen skal gjøre at du får vist hva du kan på lik linje med studenter uten funksjonsnedsettelse, men kan ikke føre til en reduksjon av de faglige krav som stilles ved det enkelte studium.

Tilrettelegging av eksamen kan for eksempel være at du får en til to timer ekstra tid, avhengig av eksamenslengde, at du får bruke pc med retteprogram eller skrivehjelp (at du dikterer, mens en assistent skriver ned det du sier).

Universitets- og høyskoleloven gir styret ved de ulike læringsstedene rett til å bestemme hvilke regler som skal gjelde ved avleggelse av og gjennomføring av eksamener og prøver på de enkelte lærestedene. Dette fastsettes i forskrift for det enkelte lærested, og normalt er det også tilgjengelig på hjemmesidene til lærestedet. Vær oppmerksom på frister som de ulike lærestedene har for å søke om tilrettelegging på eksamen.

6.3 Tilrettelegging ved studieplass

Universiteter og høyskoler er lovpålagt – så langt det er mulig og rimelig – å legge til rette lokaler, adkomstveier, sanitæranlegg og tekniske innretninger slik at funksjonshemmede studenter kan studere ved institusjonen. Kravet om universelt utformede digitale plattformer, gjelder selvsagt også digitalt studiemateriell som brukes ved universiteter og høyskoler.

Lærestedet skal også legge til rette for studenter med særskilte behov. Det gjelder både i studiehverdagen og ved eksamen. Det er ditt individuelle behov som skal være utgangspunktet for tilretteleggingen.

Alle offentlige høyskoler og universiteter skal ha en konsulent eller en tilretteleggingstjeneste for studenter med funksjonshemning. Konsulenten skal ha oversikt over hvilke muligheter som finnes, og bistå den enkelte studenten med synshemning med nødvendige tilretteleggingsbehov.

For å kunne få en best mulig tilrettelagt studiehverdag bør den enkelte studenten ta kontakt med studiestedet i god tid før studiestart.

6.4 Opptak på særskilt grunnlag

Dersom det er nødvendig pga tilrettelegging, har synshemmede rett til å søke om å få tidlig opptak på studiestedet. Vilkåret for å få dette til er at vitnemålet er ferdigstilt fra videregående skole.

Det er også mulig å søke om opptak på særskilt grunnlag, til universitets- eller profesjonsstudier. Vilkårene for dette er at karakterene en har ikke gjenspeiler det faglige nivået eleven/studenten befinner seg på, samt at dette skyldes forhold som kan knyttes til funksjonshemmingen. Dette kan f.eks. være manglende tilrettelegging av studier eller eksamener. Det må altså være snakk om forhold eleven/studenten ikke kan lastes for.

6.5 Å studere i utlandet

Studenter med funksjonshemming har de samme rettighetene til et utdanningsopphold i utlandet som andre studenter. Hvis du har behov for tilrettelegging på lærestedet, må du undersøke hvilke ordninger som finnes på det aktuelle stedet og om du må betale for disse tjenestene.

Vær oppmerksom på at du ikke uten videre kan ta med eventuelle hjelpemidler du har fått fra NAV når du skal oppholde deg i utlandet over lengre tid. Det er imidlertid mulig å gjøre avtale med Nav Hjelpemiddelsentralen om dette. Det er også mulig for utenlands-studenter å søke om lese- og sekretærhjelp til bruk under utenlandstudiet. Se mer om lese- og sekretærhjelp nedenfor.

6.6 Studieprogresjon

Deltidsstudier: Hvis du ikke kan studere på heltid, kan du søke om å studere deltid. Du kan søke om støtte fra Lånekassen til å studere på deltid.

6.7 Støtte ved forsinkelse på grunn av nedsatt funksjonsevne

Funksjonshemmede studenter i høyere utdanning kan få støtte for forsinkelse ut over 60 studiepoeng. Dette gjelder dersom læringsmiljøet eller studiesituasjonen ved studiestedet ditt ikke er tilpasset funksjonshemmingen din. Da blir hele basisstøtten gitt som stipend.

6.8 Ekstra stipend og sommerstipend

Som synshemmet har du rett til å søke om ekstra stipend. I tillegg til ordinært lån og stipend har synshemmede studenter i høyere utdanning rett til å søke om ekstrastipend; ekstrastipendet utgjør 3900 kr i snitt per måned. I tillegg kan synshemmede studenter søke om sommerstipend som er det ordinære lånebeløpet man får i to måneder i sommerperioden. Sommerstipend er stipend og blir således ikke beregnet som lån).

6.9 Mentor

Hvis du trenger en annen form for ekstra bistand under utdanningen, kan du søke NAV om å få en mentor. Mentor er en medstudent eller en student på høyere nivå som får lønn gjennom NAV for å gi deg praktisk bistand under studiene, for eksempel til ledsaging ved faglige og sosiale arrangementer.

Forutsetningen for denne ordningen, er at du gjennomfører ordinær utdanning godkjent av NAV. Ta kontakt med ditt lokale NAV-kontor for hjelp til å søke om den støtten som er mest relevant for deg.

6.10 Individuell utdanningsplan

Alle studenter som er tatt opp til studier av 60 studiepoengs omfang eller mer har en lovfestet rett til individuell utdanningsplan. Som regel tas det utgangspunkt i standardisert plan for studiet, men du kan be om individuell tilpasning eller endringer i planen.

7 Mobilitet og orientering

For mange synshemmede kan det være utfordrende å orientere seg på et nytt sted. Du kan søke i din folkeregistrerte kommune om hjelp til mobilitet og orientering, slik at du best mulig klarer å finne fram selv, enten til arbeidssted, studiested eller andre ruter du trenger å lære deg. Hjemmelen for å få mobilitetsopplæring i voksen alder er den samme som for voksenopplæring for øvrig, altså opplæringslova § 4a-2. Enkelte kommuner praktiserer ordningen slik at man trenger vedtak om spesialundervisning for å få opplæring i mobilitet, men her er ikke praksis entydig. Sikkert er det imidlertid at mobilitet og orientering klart faller innenfor rammen av den «grunnleggjande dugleik» som §4a-2 gir rett til opplæring i.

8 Hjelpemidler

Funksjonshemmede kan søke Hjelpemiddelsentralen om hjelpemidler. Rett til å søke om hjelpemidler i dagliglivet, følger av folketrygdloven § 10-6, supplert med utfyllende regler i hjelpemiddelforskriften. Skal hjelpemidlene brukes i forbindelse med arbeid eller studier, er hjemmelen § 10-5 i folketrygdloven, samt hjelpemiddelforskriften. Hjelpemidlene må være nødvendige og hensiktsmessige. Det betyr at det enkelte hjelpemiddel i tilstrekkelig grad skal kunne avhjelpe søkers hjelpebehov.

9 Lese- og sekretærhjelp

Som blind eller svaksynt kan du ha rett til lese- og sekretærhjelp. Det kan være bistand til å finne litteratur, ta notater under forelesninger, få forklart visuelle illustrasjoner, skanne tekster i sortskrift, lese korrektur, finne frem på internett og benytte læringsplattformer.

Dersom man trenger lese- og sekretærhjelp i dagliglivet, kan man søke om inntil 120 timer per år. Er man tillitsvalgt i en forening eller styre, kan man søke om inntil 360 timer i året. Deltar man på høyere utdanning eller er i arbeid, kan

man søke om det antall timer som er nødvendig for å kunne beholde arbeidet eller fullføre utdanningen.

Elever i videregående skole har ikke rett til lese- og sekretærhjelp i forbindelse med utdanningen, men kan få det som tillitsvalgt eller for å avhjelpe behov i dagliglivet.

10 Arbeids- og utdanningsreiser

Du kan søke NAV om å få dør-til-dør-transport fra hjemmet til studie- eller arbeidsstedet, hvis du ikke kan benytte deg av offentlig transport eller gå. Ta kontakt med NAV-kontoret ditt for informasjon og søknad. Det er en forutsetning for slik støtte at man er ute av stand til å benytte kollektivtransport, uavhengig av om det finnes slikt tilbud lokalt eller ikke. Hoveddelen av de som får arbeids- og utdanningsreiser er omfattet i den statlige ordningen, hjemlet i tiltaksforskriften. Enkelte kommuner har også egne ordninger, som er ment å fange opp de som av en eller annen grunn skulle falle utenfor den statlige ordningen.

11 TT-ordningen

Transporttjeneste (TT) gjelder fritidsreiser. Det må altså holdes adskilt fra arbeids- og utdanningsreiser, samt de ordningene som finnes bl.a. for transport til og fra behandling i helsevesenet.

Selv om det nå finnes en statlig finansiert prøveordning, finnes det per nå ingen nasjonal ordning som omfatter alle. Vi anbefaler altså at du tar kontakt med Blindeforbundets lokal- eller fylkeslag for å få oversikt over TT-tilbudet der du befinner deg.

12 Praktisk bistand, brukerstyrt personlig assistent

Å ha en synshemming kan innebære praktiske utfordringer. Dette har lovgiver tatt konsekvensen av ved å innføre ordningen «praktisk bistand», som er hjemlet så vel i helse- og omsorgstjenesteloven, som i lov om pasient og brukerrettigheter. Her kan det altså søkes kommunen om bistand til praktiske gjøremål i dagliglivet.

Mange foretrekker å få sin praktiske bistand organisert som brukerstyrt personlig assistent. Dette er en organisering av tjenesten der man først må få en oversikt over hva man trenger hjelp til, samt estimert tidsbruk. Det søkes så

om brukerstyrt personlig assistanse i de antall timer man trenger bistand. Får man ordningen, vil man ha mulighet til å disponere tiden fritt innenfor rammen av ordningen.

13 Funksjonsassistanse i arbeidslivet

Også i arbeidslivet kan synshemming føre til praktiske utfordringer. Det finnes derfor en ordning med funksjonsassistanse i arbeidslivet, og denne ordningen administreres av Hjelpemiddelsentralen. Her vil det kunne ytes bistand i forbindelse med praktiske gjøremål i arbeidslivet, men funksjonsassistenten skal selvsagt ikke utføre den funksjonshemmedes arbeide. Ordningen med funksjonsassistent kan brukes sammen med lese- og sekretærhjelpordningen.